

IRODALOM.

Farkas Gyula, A magyar szellem felszabadulása. (Irodalomtörténet-írástunk fejlődésrajza). Stádium, 309 old.

Farkas Gyula könyvének egyik legnagyobb érdeme, hogy a szubjektív értékelések és értelmezések mai idejében tárgyilagos képet igyekszik rajzolni a magyar irodalomtörténetírás fejlődéséről. Ennek a fejlődésnek kérdése nem szakkérdés csak, hanem nagyon is belevág egész szellemi életünk kérdés-tömegébe. Bizonyára ezt akarja jelezni a szerző, mikor munkája főcímében a »magyar szellem felszabadulásáról« beszél, noha egyébként »irodalomtörténetünk fejlődésrajzát« akarja nyújtani.

A kérdés most már az, hogy irodalomtörténetírásunk fejlődésrajza ténylegesen azt bizonyítja-e, hogy a magyar szellemnek fel kellett szabadulnia. Mért amennyire bizonyos, hogy irodalomtörténetírásunk (de kritikánk is) idegen mintákon nevelődött, kétségtelen az is, hogy a t e r e m t ő magyar szellem lényegében mindig »szabad« volt és a saját belső törvényei szerint hozta meg gyümölcseit. A mai — mondjuk — korszerű irodalomtörténetírás és kritika sokszor szeret a magyar szellem bilincsbevertségére; megcsonkítására és akadályoztatására hivatkozni és szereti azt bizonygatni, hogy idegen szellemen nevelődött kritikaink még legnagyobbjainkat is arra készítették, (Vörösmartyt, Aranyt), hogy idegen formákba és műfajokba öljék bele sajátos magyar tehetségüket. A »faji lélek«, a misztikus ó-magyarság mai hirdetői szerint a magyar író — tudatosan vagy öntudatlanul — voltaképp mást se csinált, mint szabadságharcot vívott és így irodalmunkról buzgón le akarják vakarni az »idegen« kérget, nem gondolva arra, hogy ezzel a törzset is megsértik. Misztikus multba révülésükkel a hamisítatlan és fejlődésre nem szorult magyarságot akarják megidézni, de nyugodtan elmondhatjuk, hogy ez nem tudomány, hanem csak »szellemidézés.«

Farkas Gyula lelkiismeretes tudós, nem szellemidéző, ép' azért jobb lett volna megmaradnia a »fejlődésrajz« megjelölésnél. A magyar szellemnek valójában nem felszabadulnia kellett, hanem fejlődnie. A »felszabadulás« feltételezi, hogy valami, ami eredendően jó, kiszabadul bizonyos béklyók alól és visszanyeri eredeti alkátát. Visszatérésről lenne tehát szó — a »szellemidézők« vissza is térnek egy fiktív ó-magyarsághoz és amit művelnek, retrográd fejlődésrajz — de Farkas Gyula »nem tér vissza«, mert nem hiszi el, hogy szellemi életünk fejlődése elfajulást jelent.

Szerves folyamatról van tehát szó, szükségszerű fejlődésről, nem felszabadulásról, bár természetesnek kell találnunk, hogy az a valami, ami alakul és fejlődik, csak nagy szülési fájdalmak árán tud önmagából kimozdulni. Farkas Gyula még Kazinczyt sem tudja elmarasztalni, noha világosan látja, hogy első irodalomtörténeti rendszerezőnk — Toldy Ferenc — az ő idegen mintákon, ízlésen és műfajokon nevelődött szelleménél horgonyzott le és így »németes« beállításban írta meg első irodalomtörténetünket. De amennyire nem volt az ő munkája a magyar szellem tudatos bilincsbeverése (a német romantikából például hasznos indítékokat kapott ösköltészetünk értékelésére), hanem elkerülhetetlen fejlődési foko-

zat, ép annyira nem volt tudatos és termékenyítőbb magyarságú a Toldy utáni első rendszerezőnek, Beőthynek a munkássága sem, sőt elmondhatjuk, hogy egyoldalú politikai magyarság-szemléletével hamisabb képet festett régi irodalmunkról, mint »idegen« szellemű irodalomtörténetíróink. Pintér Jenő rendszere viszont annyira »jellegtelen« üszintézise a Toldy—Gyulai—Beőthy-féle szempontoknak, hogy a »felszabadulás« fokozódásáról itt sem lehet beszélni.

Igazán magyar — azaz modernebb, szellemtörténetibb — irodalomtörténetírást Horváth János munkássága jelent, de itt a részletezésben a szerző már óvatosabbá válik, annyira, hogy a ma, vagy a közelmúlt irodalomtörténetíróiról — Szerb Antalról és Féja Gézaról — már meg sem emlékezik. Pedig a »szolgasság« és a »szabadság« kérdése éppen ebben a két irodalomtörténetíróban áll a legélesebben egymással szemben. Szerb Antal irodalmunkat mindenestül belemártja az európai »izmusok«-ba, Féja Géza viszont »ő-magyarságot« reklamál nemcsak az élő, de halott íróinktól is. Felszabadulásról — joggal — csak ő beszélhet, de csak azért, mert a felszabadítást — elég önkényesen — ő maga végezte el.

Úgy érezzük tehát, hogy Farkas Gyula könyvében a »felszabadulás« értelme problematikus maradt, de fejlődésrajznak igazán nagyvonalú és termékenyítő könyv. Sokat tanulhatunk belőle, de nem csak tárgyi tudást, hanem szellemi magatartást is. Tárgyilagos, alapos és lelkiismeretes könyv és külön érdeme az ízes, élénk és fordulatos nyelve. Úgy gondoljuk, nélkülözhetetlen kalauz annak a kezében, aki írókról, irodalomról írni, vagy tanítani akar.

Vajtai István

Hankiss János, Európa és a magyar irodalom. A honfoglalástól a kiegazsításig. (Singer és Wolfner Irodalmi Intézet kiadása. Budapest, é. n. (1942.) 619 old.)

Hankiss János hatalmas arányú és ritka szempontgazdagságú műve arra a kérdésre akar feleletet adni, milyen belső életközösségi kapcsolat áll fenn a magyar és európai irodalom között. Ezért mindenekelőtt megvizsgálja, mit jelent az európaiság s benne a magyarság; majd ezek tisztázása után elemzi a szellemi endozmózisnak azt a folyamatát, amely évszázadok óta megfigyelhető a magyar és európai művelődés között. A hivatalos irodalomtudomány nevezhetné a művet összehasonlító forráskutatásnak. Ez a kifejezés azonban csupán megjelölné az író vizsgálódásainak természetét, de korántsem merítené ki a könyv tartalmát és eredményeit. Itt u. i. a magyar irodalom életrajzának tükrében irodalmi hatások és átvételek, eszmék átszívárgása és áttolódása s új talajban sajátosan újszerűvé formálódása tárul fel előttünk. A szerző végigkíséri a magyar irodalom fejlődését és igyekszik az európai művelődés nagy vérkeringésében a magyar eszmék, magyar alkotások vértesszékeit megjelölni. Látjuk az átvett gondolatoknak nemzeti jellegünkhöz való aklimatizálódását, de egyben látjuk a részesedést mellett a magyar szellem részvételét is az európai szellemközösség kialakításában. A fejezetek címe gyakran szimbólum és kifejezi az illető író vagy korszak belső irányulását: Egy nagy dráma két felvonása: reformáció és ellenreformáció. A lírai egyéniség feltűnése. (Balassi B.) Magyaros barokk (Pázmány, Zrínyi, Gyöngyösi). Csöndes vizeken (Faludi, Gvadányi). Az ébresztő (Bes-